

GERMANS IN BATUMI DISTRICT

გერმანელები ბათუმის ოლქში

Otar Gogolishvili

Professor of Batumi Shota Rustaveli State University,
Batumi, Georgia

ORCID: 0000-0002-5196-4155

593 61 78 95, otargogolishvili@gmail.com

Abstract

In 1878, according to The Congress of Berlin, Batumi was announced as “Porto Franco”. “Porto Franco” was officially opened on October 29, 1878 and functioned until June 27, 1886. The Porto Franco regime made life in Batumi unprecedentedly expensive, lands, shops were being sold, buildings were started. In particular, in the documents of living houses, hotels, warehouses and etc. are mentioned Germans too among land buyers. In 1880, German merchants arrived in Batumi, subordinates of The Russian Empire Richter, Neumann and Prechder, they bought plots and built several living houses. It is also clear from the documentary materials that in 1884 was built a bath in the European style by a German Dorner in Batumi. This bath, named as “Sympathy” was a very popular in Batumi. The Dorner’s Bath is mentioned in the calendar compiled on Batumi, in 1886. In the Porto-Franco regime, ships had been coming in the Batumi seaport almost every day from abroad, they were trading with various goods, according to official data of 1884, along with ships from other countries, 24 German ships arrived in Batumi seaport with 10974 tonnes of cargo. Facts of entry of German ships were recorded in other years, as well.

One fact is very interesting, namely, in 1885 the German traveler Gottfried Hermann arrived in Batumi, who stayed in the city for a few weeks and wrote impressions about Batumi. Herman disliked Batumi because of frequent rains and impassible muddy streets. Herman also talks about the building process that was taking place in Batumi. Houses, hotels, shops and etc. were being built in the city. The port was working at full capacity.

Key words: Batumi, Seaport, Germans, Porto Franco

ოთარ გოგოლიშვილი

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო

უნივერსიტეტის პროფესორი

ORCID: 0000-0002-5196-4155

593 61 78 95, otargogolishvili@gmail.com

1878 წელს, ბერლინის კონგრესის თანახმად, ბათუმი პორტო-ფრანკოდ გამოცხადდა. პორტო-ფრანკო რეჟიმით 1878 წლის 29 ოქტომბერს გაიხსნა და ფუნქციონირებდა 1886 წლის 27 ივნისამდე. პორტო-ფრანკოს რეჟიმმა ბათუმის ცხოვრება უპრეცედენტოდ ძვირი გახადა, იყიდებოდა

მიწები, მაღაზიები, დაიწყო მშენებლობები. კერძოდ, საცხოვრებელი სახლების, საწყობების, სასტუმროების და ა.შ. დოკუმენტებში მოხსენიებული არიან გერმანელი მიწის მყიდველებიც. 1880 წელს რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომი გერმანელი ვაჭრები რიხტერი, ნეუმანი და პრეხდერი ჩამოვიდნენ ბათუმში, მათ იყიდეს მიწის ნაკვეთები და ააშენეს რამოდენიმე საცხოვრებელი სახლი. დოკუმენტური მასალებიდან ასევე ცნობილია, რომ 1884 წელს გერმანელმა დორნერმა ააშენა ევროპული სტილის აბანო ბათუმში, რომელსაც ერქვა „სიმპათია“ და დიდი პოპულარობით სარგებლობდა ქალაქში. დორნერის აბანო მოხსენიებულია 1886 წელს ბათუმზე შედგენილ კალენდარში. პორტო-ფრანკოს რეჟიმის პერიოდში საზღვარგარეთიდან ყოველ დღე შემოდიოდნენ გემები ბათუმის პორტში, ისინი ვაჭრობდნენ სხვადასხვა საქონელით. 1884 წლის ოფიციალური მონაცემების თანახმად, სხვა ქვეყნის გემებთან ერთად ბათუმის პორტში შემოვიდა 24 გერმანული გემი 10974 ტონა ტვირთით. გერმანული გემების შემოსვლის ფაქტები შემდეგ წლებშიცაა აღწერილი.

ერთი ფაქტი ძალიან საინტერესოა, 1885 წელს გერმანელი მოგზაური გოტფრიდ ჰერმანი ჩამოვიდა ბათუმში, ვინც დარჩა ქალაქში რამოდენიმე კვირის განმავლობაში და დაწერა შთაბეჭდილებები ბათუმზე. ჰერმანს არ მოწონდა ბათუმი ხშირი წვიმები და გაუვალი, ტალახიანი ქუჩების გამო. ჰერმანი ასევე საუბრობს ქალაქში მიმდინარე მშენებლობების შესახებ, შენდებოდა სახლები, სასტუმროები, მაღაზიები და ა.შ. პორტი სრული დატვირთვით მუშაობდა.

საკვანძო სიტყვები: ბათუმი, პორტი, გერმანელები, პორტო ფრანკო

შესავალი

1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომი თურქეთისათვის წარუმატებლად მიმდინარეობდა. რუსეთის ჯარები კონსტანტინეპოლს მიუახლოვდნენ და აღებით დაემუქრნენ, გერმანიის კანცლერი ოტო ფონ ბისმარკი დაჟინებით ურჩევდა პეტერბურგს კონსტანტინეპოლი დაეკავებინა, მაგრამ ეს ვერ მოხერხდა იმის შიშით, რომ ინგლისი ჩაერთვებოდა კონფლიქტში. 1878 წლის 3 მარტს რუსეთსა და თურქეთს შორის დაიდო სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულება. ეს ხელშეკრულება მიუღებელი აღმოჩნდა ევროპის სახელმწიფოებისათვის. მათ აიძულეს რუსეთი სან-სტეფანოს საზავო ხელშეკრულება გადაესინჯათ ბერლინის კონგრესზე. 1878 წლის 13 ივნისს ბერლინში ბისმარკის თავმჯდომარეობით გაიხსნა კონგრესი, რომელიც თითქმის ერთი თვე მიმდინარეობდა. კონგრესზე დიდი კამათისა და აზრთა სხვადასხვაობის შემდეგ, გერმანიის კანცლერის ბისმარკის წინადადებით გადაწყდა, რომ ბათუმი, აჭარა, შავშეთი, არტაანი, ძველი სამცხე-საათაბაგოს სხვა ნაწილები რუსეთს შეერთებოდა, ხოლო ბათუმი ცხადდებოდა პორტო-ფრანკოდ - თავისუფალ სავაჭრო ნავსადგურად.

ბათუმის პორტო-ფრანკოდ გამოცხადებამ მისკენ მოიზიდა უცხოელები. მათ შორის გერმანელებიც. სტატიაც ამ საკითხს ეძღვნება.

მეთოდი.

თემაზე მუშაობისას უპირველეს ყოვლისა გამოყენებულ იქნა ანალიზის მეთოდი. ეს მეთოდი მნიშვნელოვნად მიმაჩნია კონკრეტული საკითხის განხილვის დროს, რადგანაც ამ მეთოდის მეშვეობით, საკითხზე მსჯელობისას, ვანალიზებთ იმ საყურადღებო შედეგებს, რასაც ამ შემთხვევაში ჰქონდა ადგილი, კერძოდ გერმანელების როლი და ადგილი ბათუმის ოლქის ისტორიაში 1878 წლის 25 აგვისტოდან, როდესაც ეს მხარე დაუბრუნდა დედა - საქართველოს. გერმანელებმა საკმაოდ საინტერესო როლი შეასრულეს ბათუმის ოლქის განვითარების საქმეში. ამაზე მეტყველებს ის უამრავი სამრეწველო თუ სხვა გაერთიანებები, რომელიც აქ დაფუძნდა გერმანელების მიერ მეცხრამეტე საუკუნის 80-90-იან წლებში და წარმატებული საქმიანობა გააჩადა ბათუმის ოლქში თითქმის ყველა სფეროში. დღეს, როდესაც საქართველო მიისწრაფვის გახდეს ევროპის კავშირის სრულუფლებიანი წევრი, გერმანელების ურთიერთობა ბათუმის ოლქთან არის შესანიშნავი მაგალითი საქართველოს ევროპული წარსულისა.

ასევე ვიყენებთ ლოგიკური აზროვნების მეთოდს, ამ მეთოდზე მსჯელობისას აღვნიშნავთ ბათუმის ოლქში გერმანელებმა ბევრ სიახლეს დაუდეს სათავე. გერმანელების დამსახურებაა ბათუმის ქუჩების კეთილმოწყობა, სწორედ გერმანელმა ინჟინრებმა დააპროექტეს ბათუმის ქუჩები, რომლებიც დღემდე მოქმედებს. გერმანელი მებაღეების რესლერისა და რეიერის უდიდესი ღვაწლია ბათუმის მშენება - ბულვარის მშენებლობაში. ბევრი სახლი ბათუმში, რომელიც დღესაც კი ქალაქის სავიზიტო ბარათს წარმოადგენს, გერმანელი არქიტექტორების მიერ არის დაპროექტებული. ბათუმში არსებულ გერმანულ ფირმებში, რომლებსაც ხელმძღვანელობდნენ ბუნგე და ბურჰარტი, თანამშრომელთა უმრავლესობა ქართველები იყო, რომლებთანაც მათ შესანიშნავი დამოკიდებულება ჰქონდათ.

შედეგები.

ნაშრომში შესწავლილი ბათუმის ოლქის გერმანელების დაფუძნების ისტორია, სრულიად ახალი საარქივო მასალების სამეცნიერო ბრუნვაში შემოტანით, ნათელი ხდება ის დამსახურება, რომლებიც აქ გერმანელებს მიუძღვით, ეს იქნება მრეწველობისა თუ საყოფაცხოვრებო საქმიანობის განვითარება, ნაშრომში საუბარია გერმანელ კომერსანტებზე, რომლებმაც ბევრი სიახლე დანერგეს ბათუმის ოლქში და არა მარტო აქ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მეოცე საუკუნის პირველი ოცწლეული, სადაც ქალაქში უამრავი გერმანელი ცხოვრობდა და აქ წარმატებულ საქმიანობას ეწეოდა. ყველაფერ ამას მკითხველი გაიგებს აღნიშნული ნაშრომიდან.

მსჯელობა და დასკვნები

ქართველი საზოგადოება დიდი სიხარულით შეხვდა აჭარის დედა-სამშობლოსთან დაბრუნებას. ამ დიდმნიშვნელოვან ფაქტს მრავალი საზოგადო მოღვაწე და ქართველი ხალხის გამოჩენილი პიროვნება, მათ შორის, დიდი ილია ჭავჭავაძე გამოეხმაურა. მათ აჭარის დედა-

სამშობლოსთან დაბრუნებას უდიდესი მოვლენა უწოდეს და გამოთქვეს იმედი, რომ აჭარა მალე გახდებოდა საქართველოს წარმატებული მხარე.

1878 წლის 20 ნოემბერს საქართველოს დედაქალაქში მიწვეულ იქნა დეპუტაცია. აჭარიდან შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილის ხელმძღვანელობით მუხრან-ბატონის სასახლეში გამართულ წვეულებაზე წარმოთქმული იქნა ძვირფასი, სამადლობელი სიტყვები და დაისახა გეგმები მომავალი საქმიანობისათვის.

შერიფ-ბეგ ხიმშიაშვილი მიიწვიეს პეტერბურგში იმპერატორ ალექსანდრე III-თან, სადაც მას მიანიჭეს გენერალ-მაიორის წოდება. აქვე მოინათლა ქრისტიანულად და ეწოდა სახელი ალექსანდრე. პეტერბურგშივე შეირთო მან ცოლად გერმანელი ქალი, რომელიც ჩამოიყვანა აჭარაში. ამ გერმანელ ქალბატონს, რომელმაც შეიყვარა თავისი ახალი სამშობლო და დიდ პატივს სცემდა მას, დადებითად მოიხსენიებენ თანამედროვენი. ის დაკრძალულია სოფელ ნიგაზეულში მეუღლის გვერდით.

1878 წლის 20 სექტემბერს მეფისნაცვლის მიერ დამტკიცებული იქნა ბათუმის მმართველობის წესდება, რომელიც შედგებოდა 15 მუხლისაგან და ითვალისწინებდა თუ როგორი რეჟიმი უნდა დამყარებულიყო აჭარაში, როგორც საარქივო მასალებიდან ირკვევა, ამ წესდების შემუშავებაში აქტიური მონაწილეობა მიუღიათ კავკასიის მთავარმართებლის აპარატში მომუშავე გერმანელებს, კრიუგერს და ბეკერს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ბეკერი 1878 წლის დეკემბერში ჩამოსულა ბათუმში და ადგილზე შეუსწავლია ვითარება, რომელიც შემდგომ მოხსენებითი ბარათის სახით გააცნო კავკასიის მთავარმართებელს. 1879 წელს კავკასიის კავკასიის მთავარმართებლის წერილში გაგზავნილი ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორისადმი საუბარია სწორედ გერმანელ ჩინოვნიკებზე კრიუგერსა და ბეკერზე. მთავარმართებელი ავალებს გუბერნატორს ქუთაისში მიავლინოს რამდენიმე კაცი, რომლებიც დაესწრებიან ქუთაისში მყოფ კრიუგერისა და ბეკერის მოხსენებებს, რომელიც შეეხება ადმინისტრაციული საზღვრების მოწყობის სპეციფიკას (ფონდი 561: 78).

1878 წლის ბერლინის კონგრესის მიხედვით, ბათუმი გამოცხადდა პორტო-ფრანკოდ. პორტო-ფრანკო ოფიციალურად გაიხსნა 1878 წლის 29 ოქტომბერს და მოქმედებდა 1886 წლის 27 ივნისამდე. პორტო-ფრანკოს რეჟიმმა არნახულად გააძვირა ცხოვრება ბათუმში, იყიდებოდა მიწები, დუქნები, დაიწყეს მშენებლობები. კერძოდ, საცხოვრებელი სახლების, სასტუმროების, საწყობების და ა.შ. დოკუმენტები მიწის შემძენთა შორის გერმანელებსაც ასახელებს. 1880 წელს ბათუმში ჩამოსულან გერმანელი ვაჭრები, რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომები, რიხტერი, ნოიმანი და პრეხდერი, მათ ქალაქში შეუმენიათ მიწის ნაკვეთები და აუშენებიათ რამდენიმე საცხოვრებელი სახლი. დოკუმენტური მასალებიდან ასევე ირკვევა, რომ 1884 წელს ბათუმში გერმანელ დორნერს აუგია აბანო, რომელიც მოუწყვია ევროპულ ყაიდაზე. ეს აბანო რომლის სახელწოდება იყო „სიმპათია“ ბათუმელებში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. 1886 წლის ბათუმზე შედგენილ კალენდარში სხვადასხვა დაწესებულებებს შორის მოხსენიებულია დორნერის აბანო (ფონდი 908: 25-28).

პორტო-ფრანკოს რეჟიმში ბათუმის საზღვაო ნავსადგურში თითქმის ყოველდღე შემოდის გემები უცხოეთიდან, მათ შემოჰქონდათ და აქედან გაჰქონდათ სხვადასხვა დასახელების საქონელი, ოფიციალური მონაცემებით 1884 წ. ბათუმის პორტში სხვადასხვა ქვეყნების გემბთან ერთად შემოვიდა გერმანიის 24 გემი და შემოიტანა 10974 ტონა ტვირთი. გერმანული გემების შემოსვლის ფაქტები სხვა წლებში დაფიქსირდა.

ძალიან საინტერესოა ერთი ფაქტი, კერძოდ, 1885 წელს ბათუმში ჩამოვიდა გერმანელი მოგზაური გოტფრიდ ჰერმანი, რომელიც რამდენიმე კვირა დარჩენილა ქალაქში და დაწერა შთაბეჭდილებები ბათუმის შესახებ. ჰერმანს ბათუმი არ მოწონებია ხშირი წვიმებისა და გაუვალი ტალახიანი ქუჩების გამო. ასევე ჰერმანი საუბრობს აღმშენებლობით პროცესზე, რომელიც ბათუმში მიმდინარეობდა. მისი ცნობებით, ქალაქში შენდებოდა სახლები, სასტუმროები, სავაჭრო დუქნები და სხვა. პორტი მთელი დატვირთვით მუშაობდა (ფონდი 910: 102).

სწორედ პორტო-ფრანკოს პირობებში ბათუმის მოსახლეობა საგრძნობლად გაიზარდა. ქალაქის მოსახლეობა თავისი შემადგენლობით ჭრელი იყო. სხვა ეროვნების ხალხებთან ერთად, აქ ცხოვრობდნენ გერმანელებიც. 1882 წ. გერმანელთა რაოდენობა ქალაქში იყო 145 სული, 1887 წ. 200 სული, ხოლო 1897 წლისათვის 300 სული. ქალაქში მცხოვრებ გერმანელთა უმრავლესობა სხვადასხვა სპეციალობის წარმომადგენლები იყვნენ, კერძოდ, ინჟინრები, მასწავლებლები, მხატვრები, ვაჭრები, მუშები და სხვ. გერმანელების შესახებ საუბარია ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის მოხსენებით ბარათში, რომელიც გაგზავნილია კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიისადმი 1887 წ., სადაც გერმანელები დახასიათებულია რუსეთის სახელმწიფოსადმი ერთგულ ხალხად, თანაც ისინი საჭირო პროფესიის ადამიანები არიან და თავისი კულტურით გაცილებით მაღლა დგანან, ვიდრე ბათუმის სხვა ტუხემცური მოსახლეობა (ფონდი 566: 44-47).

ბათუმთან დაკავშირებით ასევე საყურადღებოა გერმანელ მეცნიერისა და მოგზაურის გოტფრიდ მერცბახერის ჩანაწერები. იგი 1891 წელს იმყოფებოდა ბათუმში. 1901 წელს მან ლაიფციგში გამოაქვეყნა ორტომეული „კავკასიონის მაღალ რეგიონებში“, რომელშიც საინტერესოდ საუბრობს ბათუმზე. მერცბახერი აღნიშნავს, რომ ბათუმის პორტი განსაკუთრებული სამხედრო დანიშნულებისაა. პორტი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ბაქოს ნავთობის უცხოეთში გადაზიდვის საქმეში. სწორედ ბათუმიდან იგზავნება ბაქოს ნავთობი ევროპაში, ინდოეთში, აზიასა და აფრიკაში. მერცბახერი ამბობს, რომ ფაბრიკები და საცავები აღმართულია ნაპირთან ახლოს. ყველგან იგრძნობა აღმავალი ცხოვრების სუნთქვა. ასევე, მერცბახერი აღწერს ქალაქის ბუნებას, ჰავას, ბათუმში არსებულ დაწესებულებებს. განსაკუთრებულ ყურადღებას ახალაგებულ რკინიგზის სადგურს უთმობს, მატარებლების მიმოსვლას და აქ გამეფებულ შედარებით მძიმე მდგომარეობას. მერცბახერის შთაბეჭდილებები ბათუმის შესახებ ფრიად საყურადღებოა (გელაშვილი, 2009: 3).

XIX საუკუნის 80-90-იან წლებიდან ბათუმში მძლავრად ამოქმედდა მრეწველობა. ბაქოს ნავთობის მსოფლიო ბაზრებზე გატანის ყველაზე

უახლესი პუნქტი ბათუმი იყო. სწორედ ბაქოს ნავთობი გახდა ბათუმის მძლავრ სამრეწველო ქალაქად გადაქცევის უმნიშვნელოვანესი წყარო. აქ ერთიმეორის მიყოლებით აშენდა სამრეწველო დაწესებულებები, პორტში აიგო ნავმისადგომები ნავთის გადასატვირთად, ხოლო ბაქოდან ბათუმამდე სანავთობე მილის გაყვანამ ქალაქის სამრეწველო მნიშვნელობა ერთი-ორად გაზარდა.

სხვა მძლავრ სანავთობე ფირმებს შორის, სადაც დომინირებდნენ როტშილდის, ნობელის და მანთაშევის ფირმები, ასევე უძლიერესი იყო გერმანული ფირმებიც, რომელთა შორის განსაკუთრებით გამოირჩეოდა „ბურკერდტის და კომპანიის“ ფირმა. აღსანიშნავია, რომ 1885 წელს ამ გერმანულმა ფირმამ პირველად დაიწყო ბათუმში ნავთობის საექსპორტო ჭურჭლის წარმოებაში უცხოური მანქანა-დანადგარების დამონტაჟება. აღსანიშნავია, რომ ბურკერდტის ქარხანაში მუშათა უმრავლესობას შეადგენდნენ გერმანელი და ქართველი მუშები, ხოლო საინჟინრო და ტექნიკური პერსონალი ძირითადად გერმანელები იყვნენ. საინტერესოა ამ ქარხნის მუშის ქართველი პარმენ ხარაძის მოგონება. ის აღნიშნავს, რომ გერმანელები უმაღლესი კვალიფიკაციის მუშები არიან. მათ მიერ გამოშვებულ პროდუქციას წუნს ვერ უპოვნი, ძალიან მცოდნენი არიან მათი ინჟინრები, აქ ყველაფერი საათივითაა აწყობილი, ყველაფერი თავის დროზეა, ჩვენ ქართველებმა ბევრი რამ ვისწავლეთ გერმანელებისაგან. ჩვენ შორის შესანიშნავი ურთიერთობები ჩამოყალიბდა, ჩვენ ვცდილობდით ყველაფერი ისე გაგვეკეთებინა, რომ გერმანელების მოწონება დაგვემსახურებინა და ამას კიდევაც ვახერხებდით. ამიტომ ჯერ არ მომხდარა ქართველის სამსახურიდან დათხოვნა საქმისადმი ზერელე დამოკიდებულების გამო. ამის საშუალებას გერმანელები არ მოგვცემდნენ. ამ ფირმას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა როტშილდთან და ისიც ცდილობდა არ სევეიწროვებინა ბურკერტი და მისი სამუშაოების ნაწილსაც ამ ფირმას უკეთავდა (ხარაძე, 1973:10-12).

1884 წელს ბათუმში ამოქმედდა გერმანელი მეწარმის შვეიცარიაში მცხოვრები რიხნერის ქარხანა. ეს ქარხანა ძირითადად ეწეოდა ნავთობის ტარის დამზადებას. ეს შედარებით მცირე ზომის ქარხანა იყო, მაგრამ მას ძლიერი ტექნიკური აღჭურვილობა ჰქონდა. ქარხანაში სულ 200 ადამიანი მუშაობდა. ეროვნების მიხედვით აქ მუშაობდნენ გერმანელი, ქართველი და რუსი ადამიანები. ამ ქარხნის მთავარი ინჟინერი იყო გერმანელი ლანგე, რომელიც ქართველების მიმართ კარგი დამოკიდებულებით გამოირჩეოდა და ამის გამო ამ პიროვნებას უარყოფითად ახასიათებენ ბათუმის ოლქის შოვინისტი ჩინოვნიკები (ფონდი 4:21-26).

1888 წელს ბათუმში ასევე ფუნქციონირებდა გერმანელი მრეწველის ციმერმანის ნავთის ტარის დამამზადებელი ქარხანა, რომელშიც 300 ადამიანი საქმიანობდა. საარქივო მასალების მიხედვით ციმერმანს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ნობელთან და ბათუმის პორტში ერთ-ერთი ნავმისადგომი, რომელიც ნობელს ეკუთვნოდა, მისით ეს მეწარმეც სარგებლობდა. ციმერმანის ქარხანამ 1915 წლამდე იარსება.

ბათუმის ოლქის მრეწველობაში, განსაკუთრებით სპილენძის მრეწველობაში თავისი სიდიდითა და მნიშვნელობით გამოირჩეოდა აგრეთვე

მსხვილი გერმანული ფირმა „სიმენსი და ჰალსკეს“ კავკასიური ფილიალის „მემბი სიმენსების“ საწარმოები. ფირმამ მე-20 საუკუნის დასაწყისში ბათუმიდან 71 ვერსის დაშორებით, ართვინის ოკრუგის სოფელ კვარცხანისა და ბეშაულის მიდამოებში, იაფად შეიძინა სპილენძის მადნით მდიდარი მიწები და მოაწყო მადაროები. მოპოვებულ მადანს სიმენსები თავდაპირველად მათსავე კუთვნილ ქესაბექის (აზერბაიჯანში) სპილენძის სადნობ ქარხანაში ეზიდებოდნენ, სადაც მადანი ამ დროისათვის უკვე გამოლეული და ამდენად წარმოებაც შემცირებული. მადნის გარკვეული ნაწილით ერგეს ქარხანაც მარაგდებოდა, მაგრამ უგზოობის გამო მისი ტრანსპორტირება ძვირი ჯდებოდა. ამიტომ სიმენსებმა გადაწყვიტეს სპილენძის სადნობი ქარხნის ადგილზე აშენება. კვარცხანა-ბეშაულის საბადოებში მადანი იმდენად უხვად მოიპოვებოდა, რომ დაბალი მეტალური შემცველობის (4%) მიუხედავად უზრუნველყოფდა სპილენძის ხანგრძლივ წარმოებას.

კვარცხანაში სპილენძის სადნობი ქარხანა და დამხმარე საწარმოების მშენებლობისათვის გერმანელი სიმენსების ფირმამ გამოჰყო ერთი მილიონი რუბლი. კომპლექსის მშენებლობის ხელმძღვანელად და მომავალში მის დირექტორად მიიწვია კავკასიის სამთო მმართველობის ინჟინერი, გერმანელი ადოლფ ერნი. მშენებლობა დაიწყო 1910 წელს და გაგრძელდა 1914 წლის შემოდგომამდე. ამ დროში კვარცხანაში აიგო უახლესი ტექნიკით აღჭურვილი მსხვილისპილენძსადნობი ქარხანა, ჰიდროელექტ-როსადგური და მექანიკური სახელოსნოები მადნის გამამდიდრებელი ფაბრიკები, მოეწყო ლაბორატორია, მადაროები ქარხანას დაუკავშირეს საჰაერო საზაგრო გზებით. ქარხნიდან ბათუმ-ართვინის გზატკეცილამდე გაიყვინეს სამანქანე გზა, გერმანიიდან ჩამოიტანეს სატვირთო ავტომობილები.

აღსანიშნავია, რომ სიმენსებმა კვარცხანა-ბეშაულში საქმიანობის პერიოდში სულ მოიპოვეს 40 მილიონამდე ფუთი სპილენძის მადანი, ხოლო შემდგომ 1915-1918 წლებში გამოადნეს 220 ათასი ფუთი სუფთა სპილენძი (სიორიძე, 2008:118-119).

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან დაიწყო და შემდგომ პერიოდში მთელი ძალით გაგრძელდა მშენებლობები. ბათუმის მთელი ტერიტორია, გამსაკუთრებით მისი ცენტრალური ნაწილი საამშენებლო პოლიგონად იყო გადაქცეული. მშენებლობებს შორის აღსანიშნავი იყო საზოგადოებრივი და საკრებულოს შენობა ანუ მეორენაირად კლუბი. ეს შენობა, რომელიც ერთ-ერთი ყველაზე უფრო გამორჩეული იყო და ბათუმელთა თავშეყრის ადგილს წარმოადგენდა, დააპროექტა და ტექნიკური ზედამხედველობა გასწია გერმანელმა ინჟინერმა შტეინბერგმა, რომელიც ქალაქის მთავარი არქიტექტორის თანამდებობას ასრულებდა. საარქივო დოკუმენტებიდან ისიც ცნობილია, რომ ეს პიროვნება აქტიურად მონაწილეობდა ბათუმის ბევრი საზოგადოებრივი შენობის დაპროექტებაში. ის იყო ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორის ნდობით აღჭურვილი პირები.

ბათუმის მშენებებას წარმოადგენს ბათუმის ბულვარი, რომლის იდეა ჩაისახა 1881 წელს. ეს იდეა ეკუთვნოდა ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორს სმეკალოვს. ბალის გასაშენებლად ადგილი შეირჩა ტბა „ნური-

გელის“ ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ბაღის გასაშენებლად ბათუმში მოიწვიეს ცნობილი გერმანელი (პრუსიელი) მეზღვე რესლერი. მანამდე რესლერს გაშენებული ჰქონდა ფოთის საზოგადოებრივი პარკი, რომელიც ასევე დიდი პოპულარობით სარგებლობდა ფოთის მოსახლეობაში. რესლერს მისი თანამედროვენი ახასიათებენ როგორც საქმის მცოდნე, ერუდირებულ, დინჯ და განათლებულ პიროვნებად. როდესაც არჩევანი შეჩერდა რესლერზე, ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორმა სმეკალოვს მის შესახებ აცნობა, რომ გუბერნატორმა უაღრესად ჰკვიანური ნაბიჯი გადადგა, როდესაც მან რესლერი მოიწვია ბაღის გასაშენებლად. მაშინ ბათუმის ოლქი შედიოდა ქუთაისის სამხედრო გუბერნიაში და ყველა მნიშვნელოვანი საქმე, რომელიც უნდა განხორციელებულიყო ბათუმში, ქუთაისთან უნდა ყოფილიყო შეთანხმებული. ასევე, თანხები ძირითადად გაიცემოდა ქუთაისის ცენტრალური ბანკიდან. რესლერთან 1881 წლის 1 აპრილს დაიდო ხელშეკრულება 10 წლის ვადით შემდეგი მოთხოვნით: 5 წლის მანძილზე მეზღვე რესლერს ძირითადად უნდა დაემთავრებინა განაშენიანება მისი შედგენილი გეგმით. ბაღი იქნებოდა ორ განყოფილებიანი - პარკითა და სასაირონო - სავალი ნაწილით, რომელშიც ეკიპაჟს უნდა შეძლებოდა გავლა. ბაღი შემოიღობებოდა, ხოლო მის ტერიტორიაზე აშენდებოდა სახლი მეზღვისათვის და ბარაკი მუშებისათვის. რესლერს დაენიშნა წელიწადში 600 მანეთი ხელფასი, ხოლო სამუშაოების დასაწყებად მიეცა 3500 მანეთი. რესლერმა ბაღის გასაშენებლად დამხმარედ მოიწვია მეზღვე გერმანელი რეიერი. რეიერიც გამოცდილი მეზღვე იყო. მის შესახებაც დადებითი შეხედულებების იყო, როგორც ფოთის საზოგადოება, ასევე ქუთაისის გუბერნიის ხელმძღვანელობაც. რეიერი ხშირად ცვლიდა რესლერს. ეს უკანასკნელი მივლინებით მიდიოდა რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა ქალაქებში და იქ ეცნობოდა ბაღების გაშენების სპეციფიკას.

საარქივო მასალებიდან ცნობილი ხდება, რომ რესლერს მუშაობა დიდხანს არ გაუგრძელებია. თანხების მიუცემლობის გამო იგი ხშირად წერილებს გუბერნატორს, რომელიც იძულებული იყო კონტროლის გასაწევად მიემთავრებინა კონტრ-ადმირალი ა. გრევე. იგი მოყვარული მეზღვე იყო. გრევემ დაადასტურა, რომ ადგილი ჰქონდა თანხების გაუცემლობას და თუ ასე გაგრძელდებოდა იგი უარს ამბობდა კონტროლზე. მიუხედავად ამისა, რესლერმა საკმაოდ საინტერესო სამუშაოების შესრულება მოასწრო. ბაღი დაკვალა, გააკეთა ორი ბილიკი, ერთი ქვეითათ მოსიარულეთათვის, მეორე სხვადასხვა ნივთების გადასატანად. ჩამოიტანა და დარგო მცენარეები, რომლებიც შეეგუებოდნენ „ნური-გელის“ ტერიტორიას, ასევე რესლერს გადაწყვეტილი ჰქონდა უცხოეთში გაემზა მისი თანაშემწე რეიერი, რომ იქედან ჩამოეტანა დეკორატიული მცენარეები. 1884 წლის 6 ივნისს რესლერი ისე გარდაიცვალა, რომ ვერ მოასწრო ბაღის მთლიანი გაშენება.

ბათუმი ეთნიკურად და კონფესიურად ერთ-ერთი ყველაზე ჭრელი ქალაქია. ყველაზე ადრე ბათუმში გაჩნდა ედანგელურ-ლეთერანული ეკლესია, რაც რეგიონში გერმანელი საქმოსნების და ჯარში მოსამსახურეთა მომრავლებამ განაპირობა. მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან კავკასიაში უკვე არსებობდა გერმანელთა არაერთი დასახლება. ბათუმში ლეთერანული

ეკლესიის გაჩენა, სავარაუდოდ 1880-იანი წლების მეორე ნახევარზე მოდის. ამ დტოისათვის ქალაქში უკვე არსებობდა საკრებულო თავისი კარგად ჩამოყალიბებული სტრუქტურებითა და მმართველობის სისტემით, რომელსაც ჰყავდა სათათბირო 8 კაცის შემადგენლობით. ეკლესიას მეთაურობდა პასტორი, 1893 წლიდან პასტორად მოხსენიებულია ვილჰელმ ჰეინე. 1894 წლიდან 1911 წლამდე ვილჰელმ ჰეინმა ჩაანაცვლა პასტორ-ადიუნქტმა არტურ ბერნტჰოფმა (კოპალეიშვილი, 2013:99-101).

1896 წლის ანგარიშის მიხედვით ჩანს, რომ ღვთისმსახურება ტარდებოდა ყოველ კვირა დღეს და აგრეთვე სახელმწიფო და საეკლესიო დღესასწაულებზე. მსახურებს მუდმივად ესწრებოდა 25-მდე წევრი. ეკლესიას გააჩნდა საკუთარი მუსიკალური ინსტრუმენტი -ფინგარმონია, რომელზეც მსახურების დროს უკრავდნენ პასტორ ბერნგოფის მეუღლე და ვინმე ფროიდინ ბიურგერი. კვირაში ორჯერ ტარდებოდა ღვთის სჯულის გაკვეთილები. მეცადინეობები ტარდებოდა გერმანულ, ესტონურ და რუსულ ენებზე. საინტერესოა, რომ ჯვრისწერა ბათუმის ეკლესიაში სრულდებოდა არა მარტო ლუთერანული აღმსარებლობის პირებს შორის, მთავარი პირობა იყო, რომ ერთ-ერთი მაინც ყოფილიყო ევაგელურ-ლუთერანული აღმსრულებლობის. თავიდან მსახურება ტარდებოდა კერძო ნაქირავებ ბინაში, ვინმე არხიპოვის სახლში ვლადიკავკასიის ქუჩაზე (ახლანდელი მელიქიშვილი). დროთა განმავლობაში დადგა საკუთარი საეკლესიო შენობის აგების საკითხი. მრევლმა შეაგროვა საჭირო თანხა და ქალაქის თვითმმართველობას მიმართა თხოვნით გამოეყოთ ფართი ეკლესიის ასაშენებლად. 1898-1902 წლების მანძილზე ხუთჯერ დაისვა ადგილის გამოყოფის საკითხი, მაგრამ შესაფერისი ნაკვეთი ქალაქში ვერ შეირჩა. შემდეგ, განსაკუთრებით პირველი მსოფლიო ომის და მის შემდეგ გერმანელების მიმართ გაზრდილმა ანტაგონიზმმა დააკნინა და მომდევნო წლებში საერთოდ გააქრო ევაგელურ-ლუთერანული მრევლი ბათუმში. ქალაქის პოლიცემისტერის პატაკიდან ჩანს, რომ 1911 წლის 1 აპრილიდან იმ წლამდე არსებული ლუთერანული ეკლესია (გერმანულად კირხა) დაიკეტა (კოპალეიშვილი, 2013:125).

თავისუფალი ქალაქ-ნავსადგურის სტატუსის მიღებისთანავე ბათუმი მოექცა უცხოეთის კომერნატთა და გემთმფლობელთა ყურადღების ცენტრში. ყოველწლიურად მატულობდა საქმიანი უცხოელების მიმოსვლა მათი და ბათუმში მოქმედი უცხოური სავაჭრო-სამრეწველო ფირმების ინტერესების დაცვისათვის ბათუმში გაიხსნა არაერთი ქვეყნის საკონსულო და წარმომადგენლობა აღსანიშნავია, რომ 1901-1903 წლებში ბათუმში იყო 15 ქვეყნის საკონსულო, მათ შორის გერმანიისა, ვიცე-კონსული გახლდათ ფრიდრიხ ბურლგარტი. გერმანიის კონსულის შესახებ საინტერესო ცნობებია დაცული საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში, რომლის მიხედვით ვგებულობთ, რომ გერმანიის კონსული ბურკგერტი აქტიური პიროვნება ყოფილა. იგი ლომირინებდა გერმანიის მოქალაქეებს ბათუმში მყოფთ 1899-1904 წლების ჩათვლით. მაგ. კონსულმა ბურკგარდტმა მიაღწია შეთანხმებას ბათუმის ოლქის ხელისუფლებასთან, რომ 1902 წლისათვის, ბათუმში მყოფ გერმანიის ქვეშევრდომებისათვის კაუფმანისა

და რაუხისათვის მიეცათ ნებართვა, ზღვის სანაპიროსთან ახლოს სავაჭრო დუქნებისა და სასაწყობე მეურნეობის გახსნისათვის. ასევე, გერმანიის საკონსულოში ხშირი იყო გერმანელი ეროვნებების ბათუმის მოქალაქეების ვიზიტები. ასე მაგ. 1903 წელს ბათუმელმა გერმანელმა კონსულს თხოვეს ეშუამდგომლა ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორთან, რათა გერმანელებისათვის მიეცათ ნებართვა ბათუმში მიწის ნაკვეთის გამოყოფის თაობაზე, სადაც მოქალაქეები შეძლებდნენ ლუთერანული ეკლესიისა და ამ ეკლესიასთან გერმანული სკოლის აშენებას. კონსულმა იშუამდგომლა კიდევ, მაგრამ ეს საკითხი ვერ მოგვარდა სხვადასხვა მიზეზების გამო (ფონდი 687: 78).

1903 წლის დასაწყისისათვის გერმანიიდან ბათუმში ჩამოვიდა მომღერალი ერნესტ ლაუბე, რომელიც შეხვდა გერმანიის კონსულს. ლაუბემ ბათუმში რამდენიმე კონცერტი ჩაატარა, რომელმაც მოსახლეობის კმაყოფილება გამოიწვია. ამის შესახებ წერდა გაზეთი „კვალი“ 1903 წლის მარტის ნომერში, რომ „ლაუბემ ბათუმელი მსმენელების დიდი მოწონება დაიმსახურა. ეს ცნობილი მომღერალი ასრულებდა სიმღერებს გერმანულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე. თითოეულ სიმღერებს ხალხის დიდი ოვაციები მოყვებოდა. ლაუბემ ერთ-ერთი სიმღერის შემდეგ, სცენაზე მიიწვია ბათუმელი მომღერლები და თხოვა მათ შეესრულებინა სიმღერა მშობლიურ ქართულ ენაზე, მათაც სიამოვნებით შეასრულეს რამდენიმე სიმღერა. ლაუბემ თითოეული მათგანი გადაკოცნა და აღნიშნა, რომ ქართველები მსოფლიოს უძველესი ხალხია და მათი ხელოვნება ორიგინალური და გამორჩეულია“.

XX საუკუნის დასაწყისში უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა იყო პირველი მსოფლიო ომი. საქართველოში გერმანელები განსაკუთრებით გააქტიურდნენ 1910 წლიდან. გერმანიის იმპერატორ ვილჰელმ II-ის პირადი მითითებით. გერმანიის არმიის გენერალურ შტაბთან შეიქმნა სპეციალური განყოფილება, რომელსაც დაევალა ზურგში ძირგამომთხრელი საქმიანობის ორგანიზება. მას უნდა დაემყარებინა კავშირი ქართველ პატრიოტებთან, რომლებიც ცარიზმის წინააღმდეგ იბრძოდნენ. ასეთი დაჯგუფება მოქმედებდა ბათუმში, უნდა ითქვას, რომ ბათუმს განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა, რადგან იგი იყო მნიშვნელოვანი ქალაქი, თანაც იგი მდებარეობდა გერმანიის მოკავშირე თურქეთის მეზობლად, ეს კი ორმაგად აძლიერებდა ბათუმის მნიშვნელობას. 1912 წლისათვის ცნობილი ხდება, რომ ბათუმში მოქმედებდა გერმანელ რეზიდენტთა ჯგუფი, რომელსაც ხელმძღვანელო- ბდა გერმანელი უვე კრომბერგი. ამ ჯგუფის წევრები ახლო კონტაქტში იმყოფებოდნენ ავსტრიელ დივერსანტებთან, რომელთაც ხელმძღვანელობდა მასელი. ჯგუფის წევრები ახორციელებდნენ სამხედრო ობიექტების ფოტოგადაღებებს, ასევე უღებდნენ სურათს ხიდებს, სახელმწიფო დაწესებულებებს და სხვა მნიშვნელოვან ობიექტებს, ურთიერთობა დაამყარეს ბათუმში მოქმედ პოლიტიკურ პარტიებთან, თუმცა როგორც კრომბერგის საიდუმლო მოხსენებიდან ხდება ცნობილი, პოლიტიკური პარტიები საიმედოა და მომავალ გართულებებში მათი იმედი არ შეიძლება ჰქონდეს გერმანიას, ასევე გერმანელთა ჯგუფმა კავშირი

დაამყარა ბათუმის ინტელიგენციის წარმომადგენლებთან, განსაკუთრებით ბათუმის ვაჟთა გიმნაზიაში და სხვადასხვა დაწესებულებებში მომუშავე გერმანელი ეროვნების წარმომადგენლებთან. მაგ. 1913 წელს კრომბერგი და სხვა ჯგუფის წევრები ხშირად ხვდებოდნენ ბათუმის ვაჟთა გიმნაზიის პედაგოგ პაულ რუკერს, რომელსაც ავტორიტეტი ჰქონდა მთელი ქალაქის განათლების სისტემაში. მაგრამ უნდა ითქვას, რომ 1913 წლის ბოლოსათვის კრომბერგი ბათუმიდან წავიდა და შემდეგ არ არის ცნობები ამ გერმანული რეზიდენტების საქმიანობის შესახებ (ფონდი 1065: 146-149).

1910 წლისათვის მოვლენები მთელი სისწრაფით ვითარდებოდა. 1910 წელს, ცნობილი საზოგადო მოღვაწის პეტრე სურგულაძის მიერ 1910 წელს ქუჩევაში შექმნილი ე.წ. „სეპარატესტათა ჯგუფი“, ომის დაწყებამდე ბერლინში გადავიდა გერმანიის პოლიტიკურ წრეებთან კავშირის დასამყარებლად და გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროსთან მუშაობის გეგმის შესათანხმებლად. 1914 წელს ჯგუფმა, რომელშიც შედიოდნენ ლეო და გიორგი კერესელიძეები, ვარლამ ჩერქეზიშვილი, მელიტონ ქარცივაძე, გიორგი მაჩაბელი და სხვები დააარსა „საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტი“ ანუ დამკომი. დამკომმა თურქეთის ტერიტორი- აზე ჩამოაყალიბა მის დაქვემდებარებაში ქართული ლეგიონი, რომლის ძირითადი დამფინანსებელი იყო გერმანია, მეთაური იყო გენერალი კრესენშტაინი და სხვა გერმანელი მაღალი რანგის ოფიცრები. ლეგიონი ძირითადად დაკომპლექტებული იყო თურქეთში მცხოვრები კავკასიელებისაგან, ბათუმის ოლქის მაჰმადიანი მოსახლეობის ნაწილისაგან და სხვ. 1914 წლის იანვრიდან აგვისტომდე ლეგიონის ზოგიერთი წევრი და გერმანელი ოფიცრები არაერთხელ შემოვიდნენ აჭარის ტერიტორიაზე, კერძოდ, გონიოში, იყვნენ ზემო აჭარაში და ბათუმსა და ქობულეთში, ასევე საქართველოს სხვა რეგიონებში. ასე მაგ. ჯერ გონიოში, შემდეგ კი ბათუმში იმყოფებოდა ლეგიონთან მომუშავე გერმანელი ოფიცრები მათიას ეკერტი და მანფრედ ფრანკე.

გერმანელების მდგომარეობა ბათუმში და მთელს აჭარაში განსაკუთრებით გართულდა 1915 წ. ოქტომბერში, როდესაც გერმანელმა „გებენმა“ და „ბრესლუმ“ ბათუმი დაბომბა და ადამიანების სიცოცხლე შეიწირა. დაიწყო გერმანელთა დევნა მთელ კავკასიაში და განსაკუთრებით ბათუმის ოლქში.

აღსანიშნავია ე.წ. „გერმანელთა საქმე.“ კერძოდ, 1914 წლის შემოდგომაზე გერმანულმა გემებმა „ბრესლაუმ“ და „გებენმა“ ბათუმი დაბომბეს. დაბომბვას გარკვეული ზარალი მოჰყვა. დაიწყო გერმანელების დევნა მთელ კავკასიაში, განსაკუთრებით კი შავიზღვისპირეთში. კავკასიის მეფისნაცვალმა საიდუმლო წერილობით დაავალა კავკასიის ოლქის ხელმძღვანელს შეედგინა ყველა იმ გერმანელის სია, რომლებიც მათდამი რწმუნებულ ოლქში ცხოვრობდნენ მოეხდინათ მათი გასახლება, აუცილებლობის შემთხვევაში კი ძალაც გამოეყენებინა.

ეს იმიტომ უნდა გაკეთებულიყო, რომ გერმანია თურქეთის მოკავშირე იყო და აქაურ (ე.ი კავკასიელ) გერმანელებს შეეძლოთ გართულებების შექმნა. სწორედ ასეთი წერილი მიიღო ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორმა 1914 წლის 19 დეკემბერს. წერილში მეფისნაცვალი ავალებს

გუბერნატორს: „თურქეთთან ომის გამოცხადების შემდეგ ბათუმის ოლქმა ჩვენი იმპერიისთვის უდიდესი მნიშვნელობა შეიძინა და მოექცა უშუალოდ მისი იმპერატორობით უდიდებულესობის ყურადღების ქვეშ. მთელი ჩვენი ქვეყანა სულით ხორცამდე შესძრა გერმანელთა მზაკვრობამ, რომლის გემებმა მოახდინეს ბანდიტური დაბომბვა ბათუმისა. გერმანელები, რომლებიც ცხოვრობდნენ შავი ზღვისპირეთში, გამოირჩევიან ანტირუსული ქმედებით. ისინი ეწევიან ძირგამომთხრელ საქმიანობას. გავალებთ, სასწრაფოდ შეადგინოთ ყველა იმ გერმანელის სია, რომელიც ცხოვრობს თქვენდამი რწმუნებულ ოლქში. გერმანელების ყოფნა ბათუმში წარმოუდგენელია, რადგან მათ შეუძლიათ ზიანი მიაყენონ როგორც ჩვენს ჯარს, ასევე ჩვენს ფლოტს“ (ფონდი 1610: 71).

ამ წერილის მიღების შემდეგ ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორმა, 1914 წლის 22 დეკემბერს მოიწვია საიდუმლო თათბირი. თათბირზე, რომელსაც პოლიციისა და ჟანდარმერიის გარდა, ესწრებოდნენ მიხაილოვის ციხესიმაგრის კომენდანტი და ბათუმის ოკრუგის უფროსი, გადაწყდა, შეედგინათ იმ გერმანელების სია, რომლებიც ბათუმის ოლქში ცხოვრობდნენ და მოეხდინათ ოლქიდან მათ გასახლება. თათბირზე დამსწრე თითოეულმა პირმა მიიღო კონკრეტული დავალება. 1914 წლის 27 დეკემბერს ბათუმის პოლიციის სამმართველოს უფროსი გუბერნატორს აცნობებდა: „ გიდგენთ იმ გერმანელთა სიას, რომლებიც ცხოვრობენ ბათუმის ოლქში. სია სრულყოფილი არ არის, რადგან ვერ მოხერხდა ასე სწრაფად ყველა იმ გერმანელის აღრიცხვა, რომელიც ბათუმში ცხოვრობს. სიაში მოყვანილი ყველა პირი შემჩნეულია ანტირუსულ საქმიანობაში. განსაკუთრებით აღსანიშნავია გერმანელი მასწავლებელი ქალი სოფია გრინუპი. ის აშკარად არ მალავს თავის ანტირუსულ განწყობილებას. კარგ ურთიერთობაში იმყოფება ადგილობრივ „ტუზემცურ“ მოსახლეობასთან და, რაც ყველაზე უფრო სახიფათოა, ეს ქალი მათთან ხშირად ატარებს საუბრებს, სადაც რუსებს უწოდებს ბოროტ და ველურ კოლონიზატორებს. ასეთი საუბარი კი უაღრესად საშიშ გავლენას იქონიებს. ამიტომ ეს ქალი დაუყოვნებლივ იქნა დაპატიმრებული და ამჟამად ბათუმის ციხეში იმყოფება“. შემდეგ წერილში დახასიათებულია სხვა გერმანელებიც (ფონდი 1610 (ა): 71).

ასეთივე წერილი მიიღო გუბერნატორმა კინტრიშის საპოლიციო უბნიდან, სადაც დახასიათებულია 10 გერმანელი. მათ შორის გამოყოფილია არნოლდ ვოშტა, რომლის მოქმედება წარდგენილი შეტყობინების მიხედვით, სცილდება ყოველგვარ ნორმალურ ზღვარს. ის თურმე ყოფილა ადგილობრივი დანაშაულებრივი კომიტეტის აქტიური წევრი. 10-ვე გერმანელი აღრიცხულია და ველოდებით თქვენი უდიდებულესობის ბრძანებას მათი დაუყოვნებლივ დაპატიმრების შესახებ. ნათქვამი იყო წერილში.

1915 წლის 16 იანვარს ბათუმის ოლქის სამხედრო გუბერნატორმა მიიღო ბათუმის ციხის უფროსის საიდუმლო შეტყობინება, სადაც ციხის უფროსი წერდა, რომ ბათუმის ციხე ძალზედ გადატვირთულია, შიგ არიან ისეთი პატიმრებიც, რომლებიც მცირე ადმინისტრაციულ სასჯელს იხდიან. არიან მძიმე დანაშაულისათვის მსჯავრდებული პატიმრებიც. რაც შეეხება გერმანელებს, ამჟამად (1915 წლისთვის- ო.გ) ისინის ბათუმის ციხეში არის

სულ 5 კაცი. აქედან 3 მათგანი, იოსებ ვილანდი, რუდოლფ ზაუერი და კარლ ციმერმანი მძიმე, განუკურნებელი ავადმყოფობით არიან დაავადებულნი. მათი გადარჩენა ძალზე საეჭვოა. ამიტომ მიზანშეწონილად მიმაჩნია, რომ ისინი, სხვა სახიფათო დამნაშავეებთან ერთად იქნას გადაყვანილი ზღვაში და ლიკვიდირებული. ამ არაადამიანურ, კაცთმოდულე წერილს გუბერნატორმა შემდეგი რეზოლუცია დაადო: თანახმა ვარ. მოიყვანეთ განაჩენი სისრულეში (ფონდი 1610(ბ):44-46).

დოკუმენტებით ცნობილი არ არის, თუ რა ბედი ეწიათ პატიმრებს, მაგრამ თვით ეს ფაქტი მიუთითებს მეფის რუსეთის მოხელეთა სისასტიკესა და არაადამიანურობაზე.

ასევე მეტად საინტერესოა, 1915 წლის 14 თებერვალს, კავკასიაში ფაზრიკა-ქარხნების ზედამხედველის მიერ გუბერნატორის სახელზე გაგზავნილი წერილი (მისი შტაბ-ბინა თბილისში იმყოფებოდა). ზედამხედველი აცნობებს გუბერნატორს, რომ ართვინში, ქვარცხანის სპილენძსადნობ ქარხანაში მუშაობს ბევრი გერმანელი კვალიფიციური სპეციალისტი. თუ ისინი გადასახლებული იქნებიან ოლქიდან, ეს გამოიწვევს ამ ქარხნის ჩავარდნას და გაჩერებასაც კი. გერმანელები ძალიან საჭირო კვალიფიკაციის სპეციალისტები არიან. თანაც ისიც გაითვალისწინეთ, რომ ამ მძიმე დროს სახელმწიფოს ძალიან უჭირს მეტალი და თუ ამ ქარხნის ძირითად სპეციალისტებს გავუშვებთ, ეს გამოიწვევს ამ ქარხნის აუცილებელ ჩავარდნას და თუ თქვენ ამას არ მიაქცევთ ყურადღებას და მაინც მოინდომებთ მათ გასახლებას, გთხოვთ ჩემთან შეთანხმების გარეშე ამას ნუ გააკეთებთ, მიუხედავად ამისა ართვინის ოკრუგიდან მაინც გაასახლეს 12 გერმანელი (ფონდი 1614:17).

გუბერნატორი თავის მოქმედებას იმით ამართლებდა, რომ ეს ქარხანა სტრატეგიულ ობიექტს წარმოადგენდა და გერმანელების ყოფნა მართებულად არ მიაჩნდა. ისინი რუსებით ჩაანაცვლეს.

ყოველივე ამის შემდეგ, გუბერნატორი 1915 წლის 10 ივნისს აცნობებდა კავკასიის მეფისნაცვალს: „ბათუმის ოლქში ცხოვრობს არც თუ ისე დიდი რაოდენობით გერმანელი. თქვენი მომართვის საფუძველზე, დავიწყეთ მუშაობა მათი (გერმანელების- ო.გ) პოლიტიკური ორიენტაციის შესწავლის მიზნით. აღმოჩნდა რომ ბევრი მათგანი პოლიტიკურად არასაიმედოა. ჩვენ ამჟამად შევძელით 50 გერმანელის გადასახლება ბათუმის ოლქიდან, დანარჩენი კი თავადვე წავიდნენ (ფონდი 1614:39). შემდეგ ამავე წერილში გუბერნატორი ამბობდა, რომ ამ მიმართულებით კვლავ გაგრძელდება მუშაობაო.

საინტერესოა ისიც, რომ სწორედ ამ პერიოდს დაემთხვა ცარიზმის მიერ ადგილობრივი მოსახლეობის მოღალატეებად გამოცხადება და სამარცხვინო სასამართლო პროცესის გამართვა. ამასთან დაკავშირებით, სწორად შენიშნავდა ბათუმში იმჟამად მყოფი ფრანგი ოფიცერი შარლ რომშო. ის ამბობდა, რომ ბათუმში მძვინვარებს საშინელი რეაქცია. ყველას პირზე აკერია მაჰმადიანების სასამართლო პროცესის შესახებ. ამას დაემატა გერმანელების დევნა-გადასახლება. რუსული ადმინისტრაცია ყველაფერს ეჭვის თვალით უყურებს სდა ცდილობს თავიდან მოიშოროს მათთვის

არასასურველი ელემენტები. ამჟამად(1915 წლისათვის-ო.გ.) მათ ამის განსახორციელებლად ნამდვილად კარგი დრო დაუდგათ (ფონდი 1614:42). ასეთია გერმანელების საქმე, რომელიც ცარიზმმა „შეთითხნა“ 1914-1915 წლებში.

პირველი მსოფლიო ომის დამამთავრებელ ეტაპზე რუსეთის იმპერიაში მიმდინარე დეზინტეგრაციულმა პროცესებმა ხელსაყრელი პირობები შექმნა საქართველოს პირველი რესპუბლიკის დაარსებისათვის გადამწყვეტი როლი საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნაში კაიზერულმა გერმანიამ შეასრულა, რომელმაც თავისი ქართული პოლიტიკა ბათუმის კონფერენციაზე გამოავლინა.

1918 წლის 3 მარტის ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულებით, ბათუმის ოლქი თურქებმა დაიკავეს. 1918 წლის მარტში ტრაპიზონში ჩატარდა კონფერენცია რომელმაც ვერ გადაწყვიტა ვერანაირი პრობლემა, პირიქით კიდევ უფრო გაამძიერა თურქეთის დამპყრობლური გეგმა, მომდევნო კონფერენცია გაიმართა უკვე თურქეთის მიერ ოკუპირებულ ბათუმში. 1918 წლის მაისის თვეში, სწორედ აქ, ბათუმში წარმოჩნდა გერმანული არაქართული პოლიტიკა, რომელიც დააჩქარა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტი. ბათუმში გერმანიის მიზანი თურქთა ექსპანსიონისტური გეგმების შეკავება და უპირველესად ქრისტიანი ხალხების მხარდაჭერა-ობიექტურად ხელსაყრელი იყო ქართული პოლიტიკისათვის. გერმანიის დელეგაციას მეთაურობდა ოტო ფონ ლოსოვი. დელეგაციის წევრები იყვნენ დიპლომატები შულენბურგი და დეზენდოკი. ბათუმის კონფერენციაზე გერმანიის დელეგაციის მთავარი მიზანი თურქეთისა და ამიერკავკასიას შორის ხელშეკრულების დადება იყო, რომელიც რეგიონში მშვიდობას უზრუნველყოფდა. ლოსოვმა ქართულ დელეგაციას, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ა.ჩხენკელი მისცა დაპირება, რომ გერმანია და მისი მოკავშირეები საქართველოს აღიარებენ დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემთხვევაში. გერმანიამ ყველაფერი გააკეთა, რომ მოეთოკა თურქეთის იმპერიალისტური მისწრაფებანი და დაეჩქარებინა საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის გამოცხადება. დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ ლოსოვმა დაჩხენკელმა ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებებს, რაც საქართველოს დამოუკიდებლობის „დე ფაქტო“ აღიარებას ნიშნავდა. (ჩოჩუა, 2009:132-134).

გერმანიის დელეგაციის აქტიურობამ აიძულა თურქები უკან დაეხია და სწორედ გერმანიამ გააკეთა ყველაფერი პირველი ქართული რესპუბლიკის გამოსაცხადებლად.

დასკვნა.

როგორც ვხედავთ გერმანელებს გარკვეული წვლილი მიუძღვის ბათუმის ოლქში საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, სოციალურ ეკონომიკური საქმიანობის გააქტიურების საქმეში. გერმანელი არქიტექტორების მიერ შედგენილი გეგმის მიხედვით დაიწყო ბათუმის ქუჩების კეთილმოწყობა, სწორედ გერმანელმა მებაღეებმა რესლერმა და რეიერმა დააპროექტეს და დაიწყეს ბათუმის მშენება-ბულვარის განაშენიანება. მეცხრემეტე საუკუნის

80-90-იან წლებში ქალაქში აშენებული სახლების უმრავლესობა გერმანელი არქიტექტორების მიერ იყო დაპროექტებული და ამ სახლების ერთი ნაწილის მესაკუთრეები სწორედ ისინი იყვნენ. ბათუმის მრეწველობაში საკმაოდ იყო გერმანელი კომერსანტები წარმოდგენილი, მათ მიერ გახსნილ საწარმოებში უმრავლესობას ქართველები წარმოადგენდნენ და მათ შორის ყოველთვის შესანიშნავი დამოკიდებულება იყო. და უმნიშვნელოვანესი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გამოცხადებაში გერმანელების როლი და ამაგი განუზომელია, სწორედ ისინი იყვნენ პირველნი, რომლებმაც მოთოკეს ოსმალეთის იმპერიის აგრესიული მისწრაფებანი და ყოველნაირად შეუწყვეს ხელი პირველი ქართული რესპუბლიკის გამოცხედავას.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

gelashvili, g. (2009). zogi utsxouri cnoba batumis shesaxeb (XIX s-is me-2 naxevari). *batumi-warsuli da tanamedroveoba*. t. I. batumi (გელაშვილი, გ. (2009). ზოგი უცხოური ცნობა ბათუმის შესახებ (XIX ს-ის მე-2 ნახევარი). *ბათუმი - წარსული და თანამედროვეობა*. ტ. I. ბათუმი).

kopaleishvili, t. (2013). protestantuli eklesiebis istoriistvis batumshi. *batumi-warsuli da tanamedroveoba*. t. III. batumi (კოპალეიშვილი, ტ. (2013). პროტესტანტული ეკლესიების ისტორიისათვის ბათუმში. *ბათუმი - წარსული და თანამედროვეობა*. ტ. III. ბათუმი).

fondi 561. sakartvelos tsentraluri sakhelmwifo istoriuli arkivi. fondi 561, sakme 200 (ფონდი 561. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი. ფონდი 561: საქმე 200).

fondi 566. sakartvelos tsentraluri sakhelmwifo istoriuli arkivi. fondi 566, sakme 21 (ფონდი 566. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი. ფონდი 566. საქმე 21).

fondi 687. sakartvelos tsentraluri sakhelmwifo istoriuli arkivi. fondi 687. sakme 60 (ფონდი 687. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი. ფონდი 687. საქმე 60).

fondi 1065. sakartvelos tsentraluri sakhelmwifo istoriuli arkivi. fondi 1065. sakme 36 (ფონდი 1065. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი. ფონდი 1065. საქმე 36).

fondi 908. peterburgis istoriuli arkivi. kavkasiis fondi 908. sakme 122 (ფონდი 908. პეტერბურგის ისტორიული არქივი. კავკასიის ფონდი 908. საქმე 122).

fondi 910. peterburgis istoriuli arkivi. kavkasiis fondi 910. sakme 53 (ფონდი 910. პეტერბურგის ისტორიული არქივი. კავკასიის ფონდი 910. საქმე 53).

fondi 4. adjaris sakhelmwifo muzeumi. khelnawerta fondi 4. sakme 10 (ფონდი 4. აჭარის სახელმწიფო მუზეუმი. ხელნაწერთა ფონდი 4. საქმე 10).

fondi 1610. rusetis tsentraluri sakhelmwifo istoriuli arkivi. fondi 1610. sakme 1721 (ფონდი 1610. რუსეთის ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ფონდი 1610. საქმე 1721).

fondi 1610 (a). rusetis tsentraluri sakhelmwifo istoriuli arkivi. fondi 1610 (a). sakme 87. (ფონდი 1610(ა). რუსეთის ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ფონდი 1610 (ა). საქმე 87).

fondi 1610 (b). rusetis tsentraluri sakhelmwifo istoriuli arkivi. fondi 1610 (b). sakme 112. (ფონდი 1610(ბ). რუსეთის ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ფონდი 1610 (ბ). საქმე 112).

fondi 1614. rusetis tsentraluri sakhelmwifo istoriuli arkivi. fondi 1614. sakme 36. (ფონდი 1614. რუსეთის ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი. ფონდი 1614. საქმე 36).

chochua, v. (2009). 1878 wlis san-stefanos zavi da batumis sakitxi berlinis kongresze. *Batumi-warsuli da tanamedroveoba*. t. I, batumi (ჩოჩუა, ვ. (2009). 1878 წლის სან-სტეფანოს ზავი და ბათუმის საკითხი ბერლინის კონგრესზე. *ბათუმი-წარსული და თანამედროვეობა*. ტ. I. ბათუმი).

xaradze, p. (1973). *mogonebebi*. batumi (ხარაძე, პ. (1973). *მოგონებები*. ბათუმი).

sioridze, m. (2008). batumis olki 1914-1918 wlebchi. *samxret-dasavlet sakartvelos istoriis narkvevebi*. T.III. batumi. (სიორიძე, მ. (2008). ბათუმის ოლქი 1914-1918 წლებში. *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*. ტ. III. ბათუმი).